

KRÓNIKA

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

SZÁRAZFÖLDI ÉS TENGERI HADVISELÉS A TRAFALGARI CSATA KORÁBAN

A Nemzetközi Hadtörténeti Bizottság 31. konferenciája,
Madrid, 2005. augusztus 21–28.

A Nemzetközi Hadtörténeti Bizottság 31. konferenciája Spanyolországban, Madridban került megrendezése 2005. augusztus 21–28 között. A konferencia témája, megemlékezés a trafalgari tengeri ütközet 200. évfordulójáról, a „Szárazföldi és tengeri hadviselés a trafalgari csata korában” volt. A konferenciához kapcsolódóan mutatták be a Nemzetközi Hadtörténeti Szemle magyar számát a HM-HIM kiadásában, amelynek megjelenetésére még 2000-ben kérték fel Magyarországot. A kongresszuson kedvezően értékelték a Nemzetközi Hadtörténeti Bibliográfiában való magyar közreműködést, amelynek új száma is megjelent.

Ugyancsak megújították a Nemzetközi Hadtörténeti Bizottság vezetőségét. A következő öt évre megválasztottak: Tiszteletbeli elnökök: A. Corvisier, M. Schulten. Elnök: L. de Vos (Belgium). Alelnök: D. C. Allard (Egyesült Államok). Főtitkár: P. H. Kamphuis (Hollandia). Tiszteletbeli kincstárnok: H. de Weck (Svájc). Kincstárnok: F. Stoeckli (Svájc). Elnökségi tagok: H. Coutau-Bégarie (Franciaország), H. O'Donnell y Duque de Estrada (Spanyolország), L. Ericsson (Svédország), I. Loukas (Görögország), A. R. Millet, (Egyesült Államok), P. Del Negro (Olaszország), T. Panneci (Lengyelország), R. Pommerin (Németország), H. Takahashi (Japán). Döntöttek arról is, hogy a következő konferenciára 2006-ban Potsdamban, 2007-ben pedig a dél-afrikai Cape Town-ban kerül majd sor. A tagok sorába felvették az Egyesült Arab Emírátságokat, Ciprust, Jordániát, Szenegált és Kamerunt, valamint törölték a tagok közül a tagdíjfizetések elmaradása miatt Szovjetuniót és Ausztráliát, egyúttal a hivatalos nyelvek közül is kivették az orosz. A tagállamok száma ezzel 36-ra emelkedett.

Érthető okokból, a nyitó előadás, s az előadások jó része a tengeri ütközet körülményeivel, s az ütközetnek a világtengerek feletti uralomra gyakorolt hatásával foglalkozott. Trafalgarnál 1805. október 21-én valóban egy, a világtörténelmet befolyásoló ütközetre került sor, ahol az egyesült spanyol-francia flotta megsemmisítő vereséget szenvedett, 4000-en vesztették életüket a hullámsírbán, s a brit flotta és világbirodalom vezető szerepe az első világháború végéig megkérdőjelezhetetlen maradt.

Hugo O'Donnell (Spanyolország) a trafalgari angol, francia és spanyol flotta-parancsnokok párhuzamos életrajzát vizsgálva mutatta meg, milyen életút után került a hajóhadak élére Nelson, Villeneuve és Gravina. Eljátszik a gondolattal, hogy miként alakultak volna események, ha Sir John Ordre, Domingo Pérez de Grandallana vagy M. de Rosily állnak a flották élén.

Antonio Pedro Vicente (Portugália) Napóleon tengeri politikájának ibériai összefüggéseit vizsgálta, s arra a következtetésre jutott, hogy az Anglia elleni kontinentális blokádnak teljesen haszontalannak, stratégiai tévedésnek bizonyult a spanyol és portugál partok mentén, s nem tudta meggyengíteni az ellenfelet, megakadályozni térnyerését az európai hadszíntereken.

Augustín Guimerá (Spanyolország) Napóleon tengeri hadműveletek iránti érzékét, valamint a spanyol flotta felhasználhatóságának kérdést vizsgálta. Megállapítása szerint már az 1799 és 1801 közötti időszakban megmutakoztak azok a problémák, amelyek azután később az 1805-ös francia-spanyol tengeri vereséghez vezettek. Ebben Napóleon az előadó szerint komoly személyes felelősség terheli, s a franciák tengeri stratégiája elhibázott-

nak bizonyult; a francia-spanyol szövetséget a bizalmatlanság jellemezte, a trafalgari vereségnek, jól láthatóan, hosszabb időre visszanyúló strukturális okai voltak. Mindezt *Michel Depeyre* (Franciaország) a korszak haditengerészeti taktikájának, *Agustín Ramón Rodríguez González* (Spanyolország) pedig a tengeri tüzéség bemutatásával tette teljessé.

Az egyes nemzeti bizottságok és az előadók jelentős része, érthetően, a saját országuk helyét keresték a korszak hadtörténelmében, s a napóleoni háborúkhöz való kapcsolódás pontjaira igyekeztek rávilágítani.

Málta helyét *Massimo de Leonardis* (Olaszország) értékelte, hiszen a szigetet nyelve, vallása és a szicíliai király szuveréni jogai is Itáliához kapcsolótták. A sziget stratégiai fekvésének köszönhetően egyaránt felkeltette a franciák és angolok érdeklődését, míg a máltai lovagok az orosz cártól reméltek védelmet, akit még a Rend védelmezője címmel is kitüntettek. Végül is máltaiaknak csekély befolyásuk volt az események alakulására, hiszen 1798-ban az Egyiptom felé hajózó francia flotta könnyedén bevette a szigetet. Igaz, alig két hónappal később a máltaiak kitartó ellenállási mozgalmat indítottak, ami végül Nelson csapatainak segítségével, olasz és francia közreműködéssel sikert ért el, de az angolok többé nem engedték ki a szigetet érdekszférájukból, amit azután az 1814-es párizsi békében biztosítottak.

Piero Crociani (Olaszország) arra mutatott rá, hogy Napóleon számára Velence 1806-os meghódítása után az itáliai hadiflotta inkább csak számszerű növekedést eredményezett, s a rendelkezésére álló néhány év alatt nem sikerült ütőképes flottává alakítania az ölebe hullott potenciált. A flotta vezetési rendszere is nehézkes maradt, a francia tisztek gyenge eredményeket értek el, a flotta az angolok kiképzettségével és technikai fölényével szemben nem igen bír, amit jól mutatott, hogy 1813 márciusában látványos vereséget szenvedtek.

Piero del Negro (Olaszország) a magyar előadáshoz hasonlóan a napóleoni Itália hadkiegészítési rendszerét vizsgálta, s becsülte meg a hadseregbe kerültek számát.

A belgiumi előadó, *Étienne Rooms*, szinte egyedülállóan a konferencián, egy kiváló államférfi, Charles-Joseph de Ligne (1735–1814) életút-vázlatán keresztül adta a kor jellemzését. Haláláig hű Habsburg alattvalóként a tüz-

keresszéken a kolini csatában esett át, ahol rögtön szép harci sikert ért el, s rövidesen tábornok lett. Sokat utazott, s számos írást szentelt a hadtudományának, bemutatva kora hadseregeit. Belgium megszállása feletti érzelmei ellenére elismerően szól a napóleoni hadsereg szervezetéről, különösen a francia tüzérségről.

Vladimir Segeš (Szlovákia) a trafalgari győzelem pozsonyi visszhangjáról s a pozsonyi békéről adott elő. Az érdekes tudósítást a *Pressburger Zeitung* december 6-i számában találta, ahol a csata egész menetéről összefoglalóan számoltak be. Mindezt kiegészítette a három császár csatájaként emlegetett austerlitz-i ütközet bemutatásával, ami az 1805 decemberi pozsonyi békéhez vezetett.

A magyar előadást *Vizi László Tamás* (Székesfehérvár) tartotta, aki már doktori értekezésében a francia háborúban való magyar részvétellel foglalkozott. Jelen dolgozatában azt vizsgálta, hogy a magyar nemesi felkelés, az inszurrekció milyen szerepet játszhatott volna a Habsburgok kezében, ha merészebben és határozottabban akartak volna azzal élni. A napóleoni háborúk során 1805-ben harmadszor is fegyverbe szólított magyar nemesi felkelés sem került ki a harcmezőkre, ellentétben azonban az 1797-es és 1800-as inszurrekciókkal, szervezése a békekötés idején még javában tartott, nem is szólva a dunántúli és Dunán inneni kerületekről, ahol csak a fegyverszünet megkötését követően gyorsultak fel igazán az események. Ezen utóbbi területeken 1805 december közepén leállt a nemesi felkelő csapatok további szervezése és felszerelése. Még összevonásukra, és első mustrájukra sem került sor, holott egy idejében meghirdetett és kellően felszerelt inszurrekció felvonulása Magyarország nyugati határszélére komoly francia erőket vonhatott volna el a háború csehországi főhadszínteréről. Egy előrelátóbb, következetesebb császári-királyi hadvezetés az inszurrekciókat eredményesen használhatta volna fel Davout marsall III. hadtestével szemben, mely ebben az esetben hiányzott volna az austerlitz-i csatáról. A felkelés elrendelése azonban megkésített, felszerelésére a hadvezetés kevés figyelmet szentelt. Az inszurrekció így nem válhatott az 1805-ös háború utolsó szakaszának hadászati tartalékává és hadműveleteinek aktív szereplőjévé. Erre csak 1809-ben, a negyedik, s egyben az utolsó magyar nemesi felkelés alkalmával került sor, igaz az akkor elszenvedett katonai kudarc végleg le-

zárta a magyar nemesi felkelések közel hétszáz éves történetét.

Tadeusz Panecki (Lengyelország) az emigráns lengyel nemeseknek a magyarokétól eltérő várakozását mutatta be, amennyiben azok Napóleontól remélték a lengyel függetlenség helyreállítását 1795 és 1807 között. A szép tervek közé tartozott, hogy a lengyel emigráció vezetője, *Dombrowski* 1797 januárjában aláírta a lombardiai lengyel légió megalakításáról szóló megegyezést, ám azt, miként a soron következő próbálkozásokat is, az újabb és újabb fegyverszünetek, békék és koalíciók megghiúsították, Napoleon a lengyelek ügyét mindig másodlagos kérdésnek tekintette. Csekély vigaszt jelentett, hogy miután a lengyel légió katonáit az itáliai hadsereg soraiba integrálták, azok továbbra is nemzeti jelvényeket viselhettek. Létszámukat tekintve a 25 ezret is meghaladták, közöttük ezren voltak tisztek. Jelentőségük azonban szikertelenségük ellenére is nagy, hiszen szerepet kaptak a Varsói hercegség (1807–1815), majd a Lengyel Királyság (1815–1864) tisztképzésének és katonai szervezetének a kialakításában.

Jaap de Moor (Hollandia) a közel 3000 fős holland kontingens hispániai harci tapasztalatait tekintette át. A Napoleon parancsára érkezett egység, formailag a németekhez és lengyelekhez hasonlóan, mai fogalmaink szerint békefenntartó szerepkörben tevékenykedett, noha ténylegesen a legkeményebb partizánháború közepén találta magát. 1813-ra komoly veszteségeket is szenvedett, s csak töredéke élte meg a várva várt kivonulást. A hollandiai katonai szakirodalomban azonban nem a hispániai, hanem az indonéz tapasztalatok alapján érkeztek elsőként 1829-ben a kis-háborúk természetéről. Nem véletlen, hogy *Sandrine Picaud* (Franciaország) előadásában Clausewitznek a kis-háborúra vonatkozó nézeteit foglalta össze.

Hans Rudolf Fuhrer (Svájc) azt vizsgálta, hogy miként alakult a svájci semlegesség kérdése az 1805 körüli esztendőkből a nagyhatalmi, francia–osztrák–angol politikai játéktérben, illetve miként is történt a svájci katonák által kiállított kontingensek mobilizálása, s miként töltötték be határvédő szerepüket. Ha a pozsonyi béke nem is, a bécsi kongresszus elismerte az örökös svájci semlegességet.

Lars Ericson (Svédország) a Baltikum és mediterráneum tengeri hadviselése közötti különbségeket vette számba, valamint általában

a baltikumi tengeri hadműveleteket elemezte. Érthető okokból a Balti-tenger, mérete folytán, sokkal kisebb teret engedett a flottanőverekhez, a tengerpart és a szárazföldi bázisok, maga az ellenség is mindig viszonylagos közelségben maradt. A félszigetek és szigetek világa kisebb, könnyű ágyúkkal felszerelt hajókat is szükségessé tett, valamint utalt a sajátos éghajlati tényezők hatására. A legjelentősebb akcióra 1808-ban került sor, amikor a Moore és Saumarez vezette angol csapatok védelmezték egy tervezett dán–francia–spanyol invázióval szemben Svédországot. Érdekes kitekintést nyújtott a svéd tengerészek szerepéről a harcokban, hiszen közülük éppúgy jutottak a francia hadseregbe, mint a VICTORY fedélzetére is. Mindezt szépen egészítette ki *Björn Gäfvert* (Svédország) előadása a Svéd Katonai Levéltárban őrzött, Gibraltárt ábrázoló metszetekről és térképekről.

A korszak angol hadseregének a bemutatásáról több érdekes előadást is hallhattunk. *John Peaty* (Nagy-Britannia) Frederick, yorki herceg (1763–1827) tevékenységét méltatta, aki vezérkari főnökként 1789 és 1809 között megreformálta a brit hadsereget, s így a nagy angol győzelmek végső soron az ő reformjainak köszönhetőek. Az 1790-es évek elejére a szárazföldi hadsereg létszáma 40 000-ről hirtelen 125 000-re ugrott fel, majd 1807-re 205 000-re, ami számtalan kiképzési, irányítási és szervezeti problémát vetett fel. Nem csoda, hogy 1793–1794-ben a seregek csúfosan leszerepeltek a flandriai hadjáratban. Ezzel azonban szinte egyidejűleg tökéletesítették a tisztí minősítési rendszert, a gyalogság tüzerejét, a könnyűgyalogos-alakulatok kiképzését, 1801-ben megalapították a katonai akadémiát, ami magyar társával ellentétben Sandhurstben már 1812–1813-ban meg is nyitotta kapuit. A katonai hírszerzés hivatalát is megszervezték (Depot of Military Knowledge), ami szorosan összekapcsolódott a hadművelési térképek készítésének megújításával és a térképészeti szolgálat megszervezésével.

Az előbbi előadáshoz kapcsolódott *John Lynn* (Egyesült Államok) előadása a hispániai háborúkban szolgáló angol katonákat megbélyező vélekedések („scum of earth”) háttérének és valóság tartalmának a megvizsgálásával. A források alapos kiértékelése után képet kaptunk arról, hogy a korabeli katonának mennyi lett volna napi kalóriaszükséglete, s ezzel szemben mennyi állt valóban a rendel-

kezésre, s kiderült, hogy az angol katona semmivel sem volt fegyelmezetlenebb kortársainál. Az informatív táblázatokból kiderült, hogy az angol polgárháború korának katonája még kétszer olyan jól táplált volt, mint 1800 körüli bajtársa. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a korabeli seregekben a lópás formájában való élelmszerveztelezést szokásosnak tekintették, míg a fosztogatást (az ostromot követő rablás kivételével), és a nemi erőszakot szigorúan büntették. A korabeli hadbírósi feljegyzések 1812–1814 között a 200 000-et meghaladó létszámú seregekben mégis csak 41 katonai bíróság által hozott halálos ítéletről tanúskodnak, 80 esetben pedig fosztogatásért való elmarasztalásról, illetve 24 esetben akasztásról, s ezeket is leginkább deztálásért szabták ki. A katonának állókat elsősorban gazdasági kényszer, az életben maradás reménye üzte a seregbe: átlagos életkoruk 15 és 24 év között mozgott. Túlnyomórészt munkanélküli mezőgazdasági vagy textilipari segéd munkások voltak (53 % angol, 30 % ír, 16 % skót). A gyalogságban nagyobb volt a skót és ír részarány, míg az angolok a tüzérséget és lovasságot preferálták. Ehhez kapcsolódóan *Margaret Vining* és *Braton C. Hacker* (Egyesült Államok) előadása a nők hadseregbeli szerepéről nyújtott érdekes áttekintést, hangsúlyozva, hogy a XIX. század előtt a hadsereg volt – az egyház mellett – az egyetlen társadalmi intézmény ahová a nők falusi és városi nyomor elől menekülhettek.

Donald O'Carroll (Írország) egy lehetséges, Írország ellen irányuló francia invázió esélyeit mérlegelte. Úgy vélte, a franciák komoly lehetőséget szalasztottak el azzal, hogy nem karolták fel komolyabban az ír partizánmozgalmat, s a párizsi ír emigráció kezdeményezéseit. A siker lehetőségét mutatja az 1796-os Bantry Bay-i akció, amikor csak a kedvezőtlen, viharos idő mentette meg az angolokat egy 45 hajóból álló expedíciós erő partraszállásától. Jellemző módon, az akció során a francia hajók szinte nem is találkoztak brit hajókkal, s parti védelem is teljesen felkészületlen volt. Ezen azután a britek igyekeztek változtatni, 24 fontos ágyúkkal megerősített őrtornyok, híradó pontok láncolatának kiépítésével a tengerparton, katonai utak, áteresztő és ellenőrző pontok létesítésével.

Marc de Vore (Egyesült Államok) azt az izgalmas kérdést vizsgálta, hogy milyen okok-

nak köszönhetően nem sikerült megtörni a számbeli fölényben lévő rivális európai hatalmaknak az angolok tengeri hatalmát, ami végül is az 1692-től 1922-ig tartó tengeri szuperhatalmi pozícióig vezetett. A számbeli arányok az angolok számára sohasem voltak egyértelműen kedvezőek, 1739-ben a spanyol és francia hajók száma (91) éppúgy felülmúlta az angol sorhajókét (80), mint 1780-ban (126, illetve 117). A számoknál sokkal többet nyomtak a latba a strukturális különbségek, az angol kereskedelmi flotta hatalmas potenciálja, aminek legénysége forrásnak bizonyult háborús időkben a hadiflotta számára is. Angliában 1776-ra 70 000 körüli volt a számuk, míg Spanyolország az amerikai kereskedelmi forgalmát 10 000 tengerésszel oldotta meg. A napóleoni háborúk alatt Napóleon bármilyen gyorsan pótolta is elveszített hajóit, a szükséges kiképzett legénységet egyszerűen nem találta meg hozzájuk. A legrosszabb arány persze Oroszország esetében állt fenn e téren. Másfelől a nemzetközi koalíciók együttműködése – elsősorban kommunikációs, logisztikai és taktikai okokból – a tengeren csak nehézkesen és rossz hatásfokkal működött. Megfordítva, egy kisebb nemzeti flottának nagyobb esélye volt a győzelemre. Rendkívül érdekesek a francia és angol tengeri taktika összehasonlításból levont következtetések: a franciák, alárendelt helyzetük ismeretében, olyan védekező és a frontális összecsapást kerülő taktikát alakítottak ki, ami még a számukra sikeresen induló csatákban is megfosztotta őket a győzelemtől. Mindehhez még az is hozzájárult, hogy az angolok a tengeri kikötők és hajóépítő dokkok sokkal strukturáltabb és specializáltabb rendszerét tudták kialakítani (Chatham, Sheerness, Plymouth), mint a franciák, aki e téren csak Brestre támaszkodhattak; Bruage-ban, Le Havre-ban hidrogeográfiai problémák hátráltatták őket.

Más aspektusból, de szintén az angolok tengeri nagyhatalommá válásának folyamatára reflektált *Jörg Hillmann* (Németország), áttekintve, hogy az angol példa milyen hatással volt a német flottaépítési tervekre és tengeri politikára a XIX. századtól a második világháborúig.

Az előadások egy része kisebb, résztémákat mutatott be. Így *Fernando Gomes Pedrosa* (Portugália) a kalózkodás elleni, 1781-es és 1830-as évek közötti portugáliai törvényhozás témakörével, *Gildas Lepetit* (Franciaország) a

francia csendőrség 1799 és 1804 közötti újjászervezésével, *Beatrice Heuser* (Németország) pedig Clausewitz és a hatása alatt álló hadtörténészek tevékenységével foglalkozott.

A kongresszusnak szinte egy egész szekciója a napóleoni háborúk földrajzi értelemben is szélesebben vett nemzetközi hatásával foglalkozott. Ezek közé tartozott *Thean Potgieter* (Dél-Afrika), aki a Jöreménység-fokának birtoklásáért folytatott angol-holland küzdelmet ismertette. A világméretű kereskedelem feletti ellenőrzéshez az angoloknak feltétlenül szükséges volt a már 1652 óta a holland Kelet-Indiai Társaság birtokában lévő stratégiai pont megszerzése, amiben a francia-holland katonai együttműködésnek ideig-óráig (1781-ben) sikerült is megakadályoznia őket. Hollandia francia megszállása ismét aktuálissá tette a kérdést. Végül 1795-ben győzték le a nem túl komoly ellenállást tanúsító, több ezer fős holland helyőrséget, amit azután azok már csak rövid esztendőkre nyertek vissza az amiens-i béke alapján 1803–1806 között, hogy 1806 után a fok a brit birodalom egyik legfontosabb, az indiai utat biztosító katonai helyőrsége maradjon.

Hasonlóképpen fontos következményekkel jártak a napóleoni háborúk Marokkó nemzetközi helyzetére nézve az 1805 és 1912 közötti időszakban, erről két előadás (*C. V. Zbitou és Bahija Simou*, Marokkó) is szólt.

Ioannis Loukas (Görögország) a független görög állam megeremtésének előzményeit követte nyomon az időszakban. Hangsúlyozta, hogy a titkos nacionalista szervezet, a „Philiki Heteria” 1814-ben alakult meg, s az 1821-es felkelés során sikerrel hasznosította a görög kereskedelmi flottát. A flotta kezdetei az 1768–1774-es orosz-török háborúig nyúltak vissza, amikor a vesztes törökök elismerték a görög hajótulajdonosok hajóberlési jogát. Ennek eredményeként az Égei-tengeren a görög felkelők 615 hajóegységükkel sikerrel szorították vissza a törököket, s tengeri fölényt tudtak kivívni.

Ezzel párhuzamosan *Ömer Turan* (Törökország) a XIX. század első felének törökországi fejleményeit tekintette át, amikor is megvetették a nyugati reformok befogadásának alapjait.

José Luis Picciulo (Argentína) még messzibb tájakra vezette a hallgatókat: az angolok balul sikerült dél-amerikai hadivállalkozásának a részleteit villantotta fel, amikor is 1806–1807-ben a Rio de la Plata és a Miranda vidékén támadtak, elfoglalták Montevideót és Buenos Aírest, amíg rövidesen ki nem szorították őket. Az angolok elleni „nemzeti” színezetű fellépésnek nem kis szerepe volt a nemzeti függetlenségi mozgalmak kezdeti kialakulásában.

Érdekes módon többen a konferencia programjához semmilyen módon sem kapcsolódó témát villantottak fel, mintegy betekintést engedve saját kutatási területükre. *Kyoichi Tachikawa* (Japán) Japán hadszervezetéről szólt a XIX. század előtti időszakban. A kínaiak (*Sangab Lee, Kim Tae-Joon*) két előadást is szenteltek Yi Sun-shin, a XVI. század második felében élt kínai hadvezér tevékenységének, aki az 1590-es években számos kiemelkedő tengeri győzelmet aratott a koreaiak és japánok ellen. *Mihail E. Ionescu* (Románia) az 1853 és 1947 közötti Fekete-tengeri stratégiai szerepével foglalkozott, *Daniel Asher* (Izrael) pedig a közel-keleti arab–izraeli háborúk tengeri aspektusait tekintette át.

A konferencián külön szekcióban mutatkozott be a számos magyar közreműködőt is megmozgató, Budapesten 2003-ban („Az ázsiai hidegháború új közép- és kelet-európai forrásai” címmel) konferenciát is rendező, 1991 óta szép eredményeket elérő „Hidegháborús nemzetközi projekt”. (The Cold War International History Project). Az új levéltári forrásokról *Christian F. Ostermann* tájékoztatót, a téma skandináv vonatkozásairól *Sven Holtsmark*, ázsiai vonatkozásairól *Yoshiaki Katada*, az afrikaiakról *Thean Potgieter* számolt be.